

УДК 001.2:316.7:94(4):94(477)

DOI: <https://doi.org/10.17721/2523-4064.2024/10-5/11>

Анатолій ПАВКО, д-р іст. наук, проф.

ORCID ID: 0000-0003-1686-5730

e-mail: pavko.anatoliy@gmail.com

Національна академія управління, Київ, Україна

УКРАЇНЬСЬКА ФУНДАМЕНТАЛЬНА НАУКА – ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ ЧИННИК У ФОРМУВАННІ ТРАДИЦІЙ І ЦІННОСТЕЙ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

Вступ. Здійснено конструктивно-критичний, комплексний, системний аналіз стану, парадигм і тенденцій розвитку української та європейської фундаментальної науки. На синтетичному рівні висвітлено гносеологічні та суспільні функції, історичну місію та візію вітчизняної науки у формуванні традицій і цінностей європейської культури.

Привернуто увагу до вагомості внеску вітчизняних учених до досліджень теоретико-методологічних, гносеологічних, світоглядних засад української фундаментальної науки як інтелектуального феномену. Цій проблематиці присвячені ґрунтовні монографічні праці, статті, дискурси, наукові розвідки таких учених, як Б. Патон, А. Загородній, А. Наумоєв, Д. Зербіно, О. Габович, В. Кузнецов, Л. Курило, Н. Семенова, С. Гончаренко, А. Павко, З. Партико, А. Філіпенко та ін. Вартісні, малодосліджені, дискусійні аспекти зазначеної проблеми знайшли також висвітлення на сторінках наукових праць закордонних учених. До них можна зарахувати, зокрема, міждисциплінарні публікації Ж. Баррозу, Дж. Горгона, В. Гумбольдта, К. Поппера та інших західних мислителів і дослідників. Водночас у вітчизняній соціогуманітарній думці практично відсутні фахові узагальнювальні праці, у яких українську фундаментальну науку розглядали би з комплексних, синтетичних позицій як потужний інтелектуальний чинник у формуванні традицій і цінностей європейської культури.

Методи. Під час дослідження соціогуманітарної проблеми використано комплекс методів (аналіз, синтез, індуктивний і дедуктивний методи), а також такі загальнонаукові підходи, як діалектичний, системний, міждисциплінарний, що й спонукало до розкриття внутрішнього суперечливого характеру тенденцій розвитку фундаментальної науки, оцінення української науки в системі європейських цінностей і культури. Водночас діалектичний метод є теоретико-методологічним підґрунтям для глибокого, сутнісного розуміння інтелектуального потенціалу фундаментальних досліджень. Натомість системний підхід, який використано у статті, екстраполюється на здійснення коректного, усебічного аналізу невід'ємних складників, які визначають закономірності та особливості розвитку вітчизняної науки в сучасних умовах. Міждисциплінарний підхід, який знайшов творче застосування у статті, дає можливість поєднати здобутки в царині соціогуманітаристики, які значною мірою зумовлюють детермінанти методологічної культури наукового аналізу, критичного мислення у процесі продукування та засвоєння наукових знань.

Результати. Виокремлено такі тенденції розвитку української фундаментальної науки як інституційного чинника формування традицій і цінностей європейської культури:

1. Потужний, системний розвиток фундаментальної науки є необхідною умовою для вдосконалення механізмів поглиблення євроінтеграційних процесів в Україні.

2. Сучасна фундаментальна наука є одним зі складників суспільно-культурного поступу людства й визначає такі важливі її характеристики, як диференціація та інтеграція, комп'ютеризація та гуманізація кожної з них.

3. Історичний досвід розвитку європейської цивілізації засвідчує, що саме наука, як у минулому, так і в умовах сьогодення була та залишається важливим інтелектуальним чинником, надійним раціональним підмурком сильних держав і націй.

Висновки. Установлено, що науковий потенціал держави є невід'ємним складником європейської культури, інтелекту сучасної української нації. Важливо зважати на те, що європейські цінності повинні мати для вітчизняної науки не тимчасовий, а глибинний і незворотний характер. Адже збереження та модернізація національного інтелекту, інтелектуального капіталу є неодмінною умовою виходу його в освітньо-науковий і культурний простір Європи, збереження та розвитку її як сучасної, могутньої у науковому сенсі демократичної держави з усталеними цивілізаційними традиціями. Особливий акцент зроблено на тому, що постійне прагнення до інтелектуальної та політичної свободи, патріотизм, невтомна працелюбність, розум, освіченість, креативність, інтелект, здоровий прагматизм, наполегливість, сміливість, кмітливість, почуття гумору – це саме ті універсальні, виразно окреслені, прикметні риси наших співвітчизників, які роблять їх незламними та відкривають перед ними унікальний інтелектуальний простір Європи, дивовижний європейський світ екзистенції.

Ключові слова: академічна наука, епістемологія, європейська культура, європейські цінності, інноваційні структури, наука, науковий потенціал, наукова система, національний інтелект, університет, фундаментальна наука, псевдонаука.

Вступ

Необхідною імперативною умовою для динамічного, цілеспрямованого руху нашої країни в напрямку продуктивного вироблення, практичного втілення основоположних традицій і цінностей європейської культури, поглиблення євроінтеграційних процесів є потужний, належним чином упорядкований, системний розвиток фундаментальної науки. Сучасна філософія науки розглядає науку як один зі складників суспільно-культурного поступу людства й визначає такі важливі її характеристики, як диференціація та інтеграція науки, комп'ютеризація та гуманізація кожної з них.

Історичний досвід розвитку світової цивілізації, європейської спільноти переконливо засвідчує, що саме наука, як у минулому, так і в умовах сьогодення була і залишається важливим інтелектуальним чинником, надійним, раціональним підмурком сильних держав і націй.

Варто в цьому зв'язку дослухатися до глибоких, мудрих слів голови Єврокомісії Жозе Баррозу, які він виголосив 23 червня 2014 року на відкритті Фестивалю науки

у Копенгагені: "Майбутнє Європи – це наука" (Габович, Кузнецов та ін., 2016, с. 208). Зважаючи на те, що освітньо-науковий потенціал країни є складовою частиною цивілізації, культури, сукупного інтелекту сучасної нації, у нас є всі підстави стверджувати, що наука є майбутнім і для України. Важливо при цьому пам'ятати, що наука інтернаціональна як за своєю гносеологічною природою, так і за інтелектуальним потенціалом. Проте кожен авторитетний науковець має свою батьківщину. Зауважимо також, що суспільний статус академічної науки в європейських країнах є досить високим. Наприклад, Британська королівська академія щорічно надає уряду експертну доповідь, яка містить ґрунтовний аналіз проблем і перспективних тенденцій розвитку країни. На жаль, до науково-експертних висновків Національної академії наук України, авторитетних університетських вчених не дуже прислухаються представники урядових кіл, а, відповідно, і не ефективно використовують у своїй практичній діяльності. Слід підкреслити, що в сучасних умовах, особливо

© Павко Анатолій, 2024

під час широкомасштабної російсько-української війни, значно актуалізуються дослідження, творче осмислення питань, що пов'язані зі з'ясуванням місця та ролі сучасної вітчизняної фундаментальної науки як універсального інтелектуального феномену, потужного чинника євроінтеграційних процесів у гуманітарній політиці держави.

Мета статті – використовуючи творчі здобутки вітчизняних і закордонних дослідників різних історичних епох і періодів, виокремити основні складники та особливості української та європейської фундаментальної науки як унікальних феноменів сучасного цивілізованого світу, домінантних чинників творення європейського культурного простору, забезпечення суспільного прогресу нашої країни.

Методи

Під час дослідження соціогуманітарної проблеми використано комплекс методів (аналіз, синтез, індуктивний і дедуктивний методи), а також такі загальнонаукові підходи, як діалектичний, системний, міждисциплінарний, що й спонукало до розкриття внутрішньо суперечливого характеру тенденцій розвитку фундаментальної науки, оцінювання української науки в системі європейських цінностей і культури. Водночас діалектичний метод є теоретико-методологічним підґрунтям для глибокого, сутнісного розуміння інтелектуального потенціалу фундаментальних досліджень. Натомість системний підхід, який використано у статті, екстраполюється на здійснення коректного, усебічного аналізу невід'ємних складників, які визначають закономірності та особливості розвитку вітчизняної науки в сучасних умовах. Міждисциплінарний підхід, який знайшов творче застосування у статті, дав можливість поєднати здобутки в царині соціогуманітаристики, які значною мірою зумовлюють детермінанти методологічної культури наукового аналізу, критичного мислення у процесі продукування та засвоєння наукових знань.

Результати

Гносеологічні та суспільні функції сучасної фундаментальної науки. Зазначимо, що традиційно вчені поділяють науку на фундаментальну та прикладну. Якщо фундаментальна наука є ефективним механізмом продукування нового знання, то пріоритетом прикладної науки є створення високопродуктивних технологій та інтелектуальної продукції. Важливим є також усвідомлення того, що фундаментальна наука є складником майбутнього нації.

Слід підкреслити, що наука як різновид творчої діяльності займається виробленням і систематизацією нових об'єктивних знань про дійсність. Саме розвиток науки значною мірою сприяє більшій урівноваженості, збалансованості, сталості світу як у сприйнятті та мисленні людини, так і в його реальній екзистенції (Філіпенко, 2018, с. 3). Водночас сучасна наука перебуває у глибокій кризі.

Важко не погодитися з поглядом американського дослідника Дж. Горгона, автора книги "Кінець науки" у тому, що ніколи в історії світової цивілізації не була такою значною відстань між ідеалами науки та її реальним станом.

На думку авторитетних учених, громадських діячів проблемою науки є не лише фінансовий дефіцит, а й нестача наукових ідей, що гальмує розвиток наукової сфери. Важливим є усвідомлення того, що розвиток людського капіталу в державі нерозривно пов'язаний із розвитком науки. Жодна країна у світі не може бути високорозвинутою, не маючи для цього потужної наукової системи. Зауважимо, що науку нерідко порівнюють з невідомою територією, на якій дослідники зробили перші, можливо, не зовсім впевнені, але все-таки кроки (Загадки науки, 2017, с. 5). Проте, як стверджують досвідчені

експерти, наука не лише продукує нове знання, але й шукає шляхи його практичного застосування у межах чинних соціальних, культурних, політичних, ціннісних умов і традицій (Габович, Кузнецов та ін., с. 8). На думку фахівців з питань філософії науки, крім власне "креативної" функції, тобто створення нових знань, наука має також й інші важливі функції – "престижно-амбіційну", "експертну" та "освітню" (Габович, Кузнецов та ін., 2016, с. 190–191). Далеко не тривіальні думки стосовно науки та вчених висловлені в останньому прижиттєвому інтерв'ю незмінного протягом 58 років президента Національної академії наук України Б. Патона, яке він дав "Урядовому кур'єру" 7 липня 2020 р. Розкриваючи сутнісні засади науки, її гносеологічну функцію, легендарний учений зробив, зокрема, акцент на тому, що "наука – це єдино адекватний інструмент пізнання навколишнього світу та створення його достовірної картини" (Мазуренко, 2020, с. 2).

На думку Б. Патона, "наука – це завжди відрив від якоїсь приземленої повсякденності, побутовості; це розсування горизонтів усебіч" (Мазуренко, 2020, с. 3). Б. Патон нагадав у цьому зв'язку, що в одній із праць французького астронома К. Фламмаріона вперше з'явилася знаменита нині гравюра невідомого автора, яка, на думку вченого, геніально передає сутність науки: на ній зображено людину, яка зазирає за межі небесної сфери – у відкритий космос. Вона не отримує від цього миттєвої практичної користі, хіба що суто професійне задоволення, але не може інакше (Мазуренко, 2020, с. 3). Досить актуальним у науково-пізнавальному сенсі є також інтерв'ю президента Національної академії наук України академіка Бориса Патона газеті "Світ" у грудні 2018 р. Висловлюючи стурбованість відсутністю розуміння в країні важливості науки, її інтелектуального потенціалу, він наголосив на тому, що наука є справді мозком спільноти, дороговказом для неї: "Саме на її обґрунтованих висновках і порадах мають базуватися економічні та соціальні перетворення" (Наші вчені..., 2018, с. 3).

Незважаючи на всі суспільні негаразди в сучасній Україні, різноманітні прикладні проблеми держави значною мірою пов'язані з масштабною російсько-українською війною, камертон вітчизняної науки все-таки налаштований на перспективу. У рефлексивній свідомості українських дослідників мають бути назавжди закарбовані слова Б. Патона, з якими він звернувся до співробітників Національної академії наук України на сторінках газети "Світ": "Ми неодмінно мусимо вистояти, бо наука – той національний скарб, який ми повинні передати своїм нащадкам. Це те, що ніколи не знеціниться та завжди у цілому світі буде затребуване" (Наші вчені, 2018, с. 3). На нашу думку, саме цей інтелектуальний акорд, переконливо та влучно окреслений Б. Патonom, є квінтесенцією духовного заповіту відомого вченого для всіх науковців України, які пов'язують своє майбутнє із розвитком фундаментальної та прикладної науки, її інтеграцією до дослідницького простору Європи.

Варто підкреслити, що наука як пошук і встановлення істинного знання є не тільки унікальним теоретико-пізнавальним способом освоєння світу, а й визначальним чинником творення європейської цивілізації. Важливо у цьому сенсі пам'ятати, що, за словами відомого австрійського вченого Карла Поппера, за всіх інших рівних умов наука квітне тільки у вільних суспільствах, в яких діє принцип верховенства права, свобода думки та свобода слова. Проте європейська історія знає й винятки. Зокрема, в СРСР, який закордонні дослідники зараховують до тоталітарних суспільств, фундаментальна наука завжди перебувала на досить високому рівні розвитку.

Слід наголосити на тому, що у світових стандартах 2008 р. зафіксовано, що витрати на дослідження не належать до категорії видатків держави. Вони визнані інвестиціями до людського капіталу, національного інтелекту. Таким чином, фінансування науки – це не лише грошові витрати, а насамперед інвестування в економіку та майбутнє країни.

У сучасних умовах наука є однією з найбільш конкурентних сфер діяльності та вагомим економічним чинником, який визначає рівень інноваційного розвитку держави. Показником інноваційного розвитку у світі традиційно вважають наукоємність валового внутрішнього продукту та кількість дослідників на 1 млн населення. За офіційними даними Комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій, в Європейському Союзі середні витрати на науку становлять близько 2 % ВВП, зокрема, у Франції – 2,23 %, Угорщині – 1,38 % ВВП. Натомість в Україні цей показник становить лише 0,49 % ВВП. При цьому витрати в розрахунку на одного дослідника в Україні становлять 8,8 тис. дол. США, що у 19 разів менше, ніж у Франції (172,3 тис. дол. та у сім разів менше, ніж в Угорщині (62,5 тис. дол.). Слід зазначити, що в Україні загальна кількість дослідників за роки незалежності зменшилася майже у п'ять разів. Сьогодні вона становить 1254 особи на 1 млн населення, що у 2,6 рази менше, ніж у ЄС.

Вітчизняна наука у вимірах європейських цінностей: стан, проблеми, тенденції розвитку. Прикметною ознакою наукової системи України на сучасному етапі є співіснування двох її, відносно самостійних, моделей: академічної та університетської науки. Скажімо, прибічники традиційних цінностей академічної науки дотримуються погляду відомого німецького дослідника В. Гумбольдта, який її сутність визначав через поєднання трьох взаємопов'язаних складників: власне академії наук або інституту членів академії наук, університетів і спеціалізованих науково-дослідних лабораторій або інститутів, що не пов'язані з навчанням студентів (Грачев, & Хоревін, 2011, с. 11). Натомість значна частина експертів з наукових питань надає перевагу західній моделі наукового розвитку України, відповідно до якої наука в інтелектуальному та організаційно-інституційному аспекті має бути зосереджена саме в класичних і галузевих університетах. Прибічники традиційної, "академічної" моделі розвитку наукового потенціалу держави наводять чисельні та водночас успішні приклади функціонування таких інноваційних структур, як, зокрема, дослідницькі лабораторії у Франції та науки товариства Макса Планка в Німеччині тощо. Зазначимо, що організаційно-правові умови існування й розвитку західної науки, які засновані на європейських цінностях, є цілком очевидними. Проте сучасним правовим і, на жаль, здебільшого декларативним втіленням цих цінностей є практично лише Конституція України.

Проте Україна обрала компромісну модель науки, згідно з якою при збереженні системи національних академії університети, відповідно до вітчизняного законодавства, залишаються досить важливими колективними гравцями на науковому полі. До того ж Законом України "Про вищу освіту" (2014) розвиток фундаментальних і прикладних досліджень зараховано до пріоритетних напрямів розвитку університетів. При цьому наука в багатьох класичних і галузевих університетах стає навчальним предметом. Однією із найважливіших структурних ланок у реформуванні наукової сфери України має бути ефективна інтеграція університетської та академічної

науки. З метою поглиблення співпраці між академічним і вишівським секторами науки важливим є сприяння організації та функціонуванню спільних науково-навчальних об'єднань, кафедр і філій кафедр у наукових установах, створення науково-дослідних центрів на базі провідних наукових установ за участі закладів університетської освіти.

Проблеми подальшої інтеграції академічної та університетської науки знайшли чільне місце у схваленій у 2021 р. Загальними зборами НАН України Концепції розвитку Національної академії наук України на 2021–2025 рр.

Варто зазначити, що особливості європейської культури та науки знаходять втілення насамперед у системі цінностей, які створені європейськими державами та домінують сьогодні в європейському полікультурному та загалом у цивілізованому світі. Слід також указати на те, що саме в Європі вперше створено феномен теоретичної та емпіричної науки, тобто систему критеріїв, за якими певні припущення спільнота сприймає як істинні або ж відкидає як хибні (Габович, Кузнецов та ін., 2016, с. 15). Важливою складовою частиною наукової діяльності є фундаментальна наука. Президент Європейської дослідницької ради професорка Марія Лептін, наприклад, переконана в тому, що "фундаментальні дослідження, які розширюють межі наших знань, допоможуть розв'язати проблеми нашого часу". Це галузь високопрофесійної інтелектуальної праці, результатом якої є отримання нових достовірних знань про будь-які природні або штучні реалії, серед яких людство існує та з яким воно взаємодіє (Габович, Кузнецов та ін., 2016, с. 11–12). На слушну думку Президента НАН України, академіка Анатолія Загороднього, фундаментальне дослідження – це активність, яка спрямована на з'ясування природи речей. Слід також підкреслити, що принципово важливою методологічною основою фундаментальних досліджень є їх міждисциплінарність. Авторитетні дослідники цілком слушно вважають, що наука є найвищим щаблем досягненням людської культури (Філіпенко, 2018, с. 3).

Універсальні епістемологічні та етичні цінності наукового знання. На нашу думку, українська наука як інтелектуальний феномен посідає чільне місце у системі європейських цінностей і культури. Проте дослідники у ставленні до цього питання нерідко дотримуються протилежних або ж суперечливих позицій. Якщо одні з них метафорично сприймають науку в образі Прометея, який несе людям "світло розуму", то інші, навпаки, асоціативно проводять аналогію із страшним монстром, що наближає загальний апокаліпсис. Проте оптимістичним лейтмотивом новітніх праць відомих вітчизняних і закордонних учених є рефлексивне розуміння ними того, що саме дух культури став одним із найважливіших соціокультурних передумов народження науки нового часу, яка, зазнавши історичних трансформацій у сучасному глобалізованому світі, суттєво змінює обличчя його культури, визначає стратегічні орієнтири та пріоритети розвитку людської цивілізації (Павко, 2012, с. 6). Захист науки, її методологічних і світоглядних підвалин є одним з пріоритетних завдань для дослідників як в Україні, так і в цілому у світі. Потрібно вказати й на те, що багатотисячні маніфестації на захист науки останнім часом відбулись у Великій Британії, Новій Зеландії, Австралії.

Варто зробити певне застереження: активним, відвертим і вкрай небезпечним опонентом європейської науки, загалом та української, зокрема, виступає псевдонаука або ж такі її модифікаційні гібриди, як лженаука, квазінаука, фальшива наука. Вона має глибоке історичне та

гносеологічне коріння. Доречно нагадати, що термін "псевдонаука" вперше у царині наукової думки було вжито візантійською принцесою А. Комніною ще наприкінці XI ст. Із того часу квазінаука настільки зміцнила свої позиції у гносеологічному та організаційно-структурному плані, що перетворилась на впливову ірраціонально-деконструктивну силу і в сучасних умовах є реальною загрозою для розвитку науки та суспільства. Зростання псевдонаукового знання являє собою контрмодернізаційний процес, що зумовлений низкою об'єктивних чинників та є одним із тривожних симптомів архаїзації суспільства. Спираючись на творчі здобутки вітчизняних дослідників, зазначимо, що псевдонаука (лженаука, квазінаука) – це вчення, що описує реальний світ, але при цьому припускається певних помилок. Псевдонаука імітує науку, але за сутністю не є реальною наукою (Габович та ін., 2016, с. 31). До характерних рис псевдонаукового знання слід зарахувати, наприклад, такі риси:

1) ігнорування чи спотворення фактів під час дослідження;

2) відсутність переконливої фактичної і логічної аргументації щодо отриманих результатів наукового пошуку;

3) відсутність конструктивно-критичного ставлення у науковій діяльності до політичних, релігійних доктрин і догм.

Для успішної протидії лженауці важливим, на нашу думку, є орієнтація сучасних дослідників на універсальні епістемологічні цінності наукового знання які, без сумніву, мають чітко окреслений європейський вимір. Це, зокрема, об'єктивність, інтерсуб'єктивність, істинність, несуперечливість, відтворюваність, можливість верифікації, обґрунтованість, точність, узгодженість, системність, евристичність, естетична краса, потенційна та реальна практична корисність, перманентний розвиток тощо (Габович, Кузнецов та ін., 2016, с. 13). До цінностей власне пізнавальної діяльності, які мають сповідувати та неухильно дотримуватися дослідники у боротьбі з квазінаукою, слід зарахувати: конструктивно-критичне ставлення до наявного наукового знання; постійне вдосконалення методологічного інструментарію, методичних та інноваційних засобів його здобуття; інтелектуальну чесність науковця; прозорість і відкритість викладення отриманих знань на сторінках фахових та інших друкованих видань; оприлюднення в системі наукової інформації лише достовірних і перевірених знань; належне та водночас коректне цитування використаних джерел і публікацій; категоричну заборону плагіату та боротьбу із лженаукою та академічною недоброчесністю.

Важливо зробити акцент на тому, що заняття реальною, плідною науковою діяльністю сприяє формуванню раціонального, продуктивного типу мислення. Натомість, імітація наукових досліджень обумовлює формування ірраціонального, контрпродуктивного типу мислення, для якого характерні розпливчатість меж пізнання, утрата зв'язку з реальним світом, вироблення трансцендентних, контрпродуктивних ідей, не завжди зрозумілих і вмотивованих. Учені мають активно протидіяти псевдонауці, виступати проти поширення сумнівних у суспільстві псевдонаукових поглядів, експертних порад і рекомендацій, не чинити дій, що можуть завдати шкоди професійній репутації іншого вченого.

Слід зазначити, що наука тісно пов'язана з морально-етичними цінностями та імперативами різних історичних епох. У свою чергу, мораль значною мірою визначається наукою. Адже наука виробляє не тільки знання, а й певні етичні норми. На жаль, останнім часом у нашій країні відбулась девальвація етичних норм і цінностей, які суперечать принципам й домінантам європейської культури.

"У науковій сфері України, – зазначав свого часу академік Національної академії педагогічних наук України Семен Гончаренко, – буйно "цвіте" корупція. За гроші запросто можна купити кандидатську та навіть докторську дисертацію на будь-яку тему. Свої послуги в написанні дисертацій відкрито пропонують у розвішаних містами оголошеннях спеціальні артілі. За чималі гроші можна придбати звання професора, член-кореспондента чи навіть академіка будь-якої з українських чи навіть міжнародних академій" (Галата, & Остролюцька, 2021, с. 2).

Для запобігання такому негативному розвитку подій у царині науки науковці мають дотримуватись етичних норм та імперативів. Першою серед них є безкорисливий пошук і відстоювання істини. Саме система моральних норм служить для утвердження й захисту своєрідних, притаманних саме науці цінностей європейського ґатунку. До "морального" мінімуму таких цінностей потрібно зарахувати передусім обов'язковість посилань на авторські ідеї за коректного цитування джерел, недопустимість плагіату. Для досліджень, що претендують на науковий статус, обов'язковим є інститут посилань, завдяки якому фіксується авторство тих чи інших ідей. Інститут посилань – це "академічний складник науки". Крім того, цей інститут забезпечує селекцію того нового, що свідчить про зростання наукового знання (Гончаренко, 2011, с. 3). Для запобігання плагіату та псевдонауці важливою є боротьба з академічною недоброчесністю, оздоровлення моральної атмосфери в науковій спільноті. "Сам факт наявності плагіату є свідченням хвороби суспільної моралі, – зазначає президент НАН України Анатолій Загородній. – Здорове суспільство виштовхує пройдисвітів – і вони стають маргінальними". На його думку, хворе суспільство є живильним середовищем для плагіату та розповсюдженням псевдонаукових ідей (Остролюцька, 2021, с. 2). Слід зазначити, що в НАН України на початку 2021 р. створено Комісію із захисту науки, протидії псевдонауці та фальсифікації наукових досліджень. Її очолив відомий учений, академік НАН України, лауреат Золотої медалі імені В. І. Вернадського Антон Наумовець. Етичні норми та стандарти науки мають охоплювати найрізноманітніші напрями діяльності вчених, зокрема, підготовку та розвиток наукової молоді – інтелігентів, чесних і самовідданих патріотів. Для наукової праці вчений має обирати співробітників тільки на основі неупередженого оцінювання їхніх інтелектуальних, етичних і персональних рис.

Взаємини зі співробітниками авторитетний учений має будувати на принципах справедливості, доброзичливості, виявляти підтримку своїм учням та оцінювати кожного з них об'єктивно. Як керівник наукової школи, він має сприяти професійному зростанню підпорядкованих йому співробітників відповідно до їхньої кваліфікації і ставлення до праці. Для плідної дослідницької роботи важливим є глибоке самоусвідомлення, рефлексивне розуміння джерел наукової творчості, її спонукальних та аксіологічних мотивів. Варто пам'ятати, що наука належить до найцікавіших, найпривабливіших форм інтелектуальної праці. А тому без глибокого зацікавлення науковим пошуком продукування яскравих, вартисних у епістемологічному сенсі ідей практично неможливо. Талант, натхнення, спостережливість, інтуїція, осяяння є творчими складниками інтенсивної та плідної дослідницької наукової роботи. Аби впевнено йти стежкою наукової думки, не збитися на манівці, а при цьому інтуїтивно відчувати успіх, дослідник має займатися наукою послідовно, настирливо, системно та головно – щоденно. Член-кореспондент НАН України Дмитро Зербіно дає у

цьому сенсі метафорично обрамлену, проте цілком практичну пораду. "Якщо кинути науку на один день, – зазначає він, – то вона тебе кине на два, якщо ти її залишиш на два дні, то вона може тебе кинути назавжди" (Зербіно, 2007, с. 30).

Дискусія і висновки

До узагальнювальних, есенціальних підсумків дослідження слід, на нашу думку, зарахувати такі:

1. Належним чином системно організоване забезпечення функціонування фундаментальної науки в державі є необхідною умовою для динамічного руху України в напрямку творчого осмислення та практичного втілення європейських традицій і цінностей у царині освіти, науки, культури.

2. В умовах повномасштабної російсько-української війни роль і значення науки не зменшується. Поки одні науковці захищають Україну зі зброєю в руках, їхні колеги забезпечують стійкість інтелектуального, інформаційного фронту боротьби з агресором. Тому саме від науки, зокрема, її гуманітарного складника залежить європейський прогрес і майбутнє нашої країни як на полі бою, так і під час її оновлення та відбудови.

3. Зважаючи на те, що науковий потенціал держави є невід'ємною складовою частиною європейської культури, інтелекту сучасної нації, наука має стати методологічним і світоглядним дороговказом у майбутнє як Європи, так і України. Адже українська наука як інтелектуальний феномен посідає чільне місце в системі європейських цінностей і культур.

4. Пріоритетним завданням для вітчизняних дослідників є захист теоретико-методологічних, епістемологічних морально-етичних підвалин науки, активна, послідовна, системна протидія таким край небезпечним опонентам української, як, загалом, і європейської науки, як псевдонаука, квазінаука, фальшива наука.

5. Для успішної протидії квазінауці, псевдонауковому знанню важливим є орієнтація сучасних дослідників на універсальні епістемологічні цінності наукового знання, морально-етичні детермінанти, які мають чітко окреслений європейський вимір.

Список використаних джерел

Габович, О., Кузнецов, В., & Семенова, Н. (2016). *Українська фундаментальна наука і європейські цінності*. (2-ге вид., доп.). Вид-во "Києво-Могилянська академія".

Anatolii PAVKO, DSc (Philos.), Prof.
ORCID ID: 0000-0003-1686-5730
e-mail: pavko.anatolii@gmail.com
National Academy of Management, Kyiv, Ukraine

Галата, С., & Остролицька, Л. (2021, травень). Фундаментальна наука і прикладні проблеми. *Світ*, 19/20, 2–3.

Гончаренко, С. У. (2011). Етика науки та етичний кодекс ученого. *Шлях освіти*, 2, 2–8.

Грачев, О. О., & Хоревін, В. І. (2020). *Академічна наука країн світу. Державна установа "Інститут досліджень науково-технічного потенціалу і історії науки ім. Г.М. Доброва НАН України"*. Фенікс.

Пернатьєв, Ю. (2017). *Загадки науки. Пространство, время, жизнь*. Клуб семейного досуга.

Зербіно, Д. (2007). Мотивація у науковій творчості. *Світогляд*, 3, 56–61.

Мазуренко, С. (2020). Президент Національної академії наук академік Борис Патон: "Пандемія COVID-19 показала, як неприпустимо багато ресурсів ми марнували на другорядні потреби і не звертаємо уваги на головне – глобальні проблеми". *Урядовий кур'єр*, 127, 2–3.

Наші вчені, як атланти, "держать небо на плечах". *Інтерв'ю президента академії Бориса Патона газеті "Світ"*. (2018, 28 грудня). Національна академія наук України.

Остролицька, Л. (2021). Понад сто років – і сто днів: добротна основа, амбітні цілі. *Світ*, 3/4, 2.

Павко, А. (2012, 30 травня). Наука як інтелектуальний феномен. *Освіта*, 25, 6.

Філіпенко, А. С. (2018). *Основи філософії та методології економічної теорії*. ВПЦ "Київський університет".

References

Habovych, O., Kuznietsov, V., & Semenova, N. (2016). *Ukrainian Fundamental Science and European Values*. (2nd ed., suppl.). Publ. "Kyiv-Mohyla Academy" [in Ukrainian].

Halata, S., & Ostrolutska, L. (2021, May). Fundamental Science and Applied Problems. *Svit*, 19/20, 2–3 [in Ukrainian].

Honcharenko, S. U. (2011). Ethics of Science and the Ethical Code of the Scientist. *Shlyakh Osvity*, 2, 2–8 [in Ukrainian].

Hrachev, O. O., & Khorevin, V. I. (2020). *Academic Science of the Countries of the World. State Institution "H. M. Dobrov Institute for Scientific and Technological Potential and Science History Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine"*. Feniks [in Ukrainian].

Pernatiev, Yu. (2017). *Riddles of science. Space, time, life*. Klub Semeinogo Dosuga. [in Ukrainian].

Zerbino, D. (2007). Motivation in Scientific Creativity. *Svitohlyad*, 3, 56–61 [in Ukrainian].

Mazurenko, S. (2020). President of the National Academy of Sciences Academician Borys Paton: "The COVID-19 Pandemic Showed How Unacceptably Many Resources We Wasted on Secondary Needs and Did Not Pay Attention to the Main Thing – Global Problems". *Uriadovyi Kurier*, 127, 2–3 [in Ukrainian].

Our scientists, like Atlanteans, "hold the sky on their shoulders". Interview of the President of the Academy, Boris Paton, to the newspaper "Svit". (2018, December 28). National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].

Ostrolutska, L. (2021, January). Over a Hundred Years and a Hundred Days: Solid Foundation, Ambitious Goals. *Svit*, 3/4, 2 [in Ukrainian].

Pavko, A. (2012, May 30). Science as an Intellectual Phenomenon. *Osvita*, 25, 6.

Filipenko, A. S. (2018). *Basics of Philosophy and Methodology of Economic Theory*. Publishing and printing center "Kyiv University" [in Ukrainian].

Отримано редакцією журналу / Received: 29.04.24

Прорецензовано / Revised: 24.05.24

Схвалено до друку / Accepted: 27.05.24

UKRAINIAN FUNDAMENTAL SCIENCE – AN INTELLECTUAL FACTOR IN SHAPING THE TRADITIONS AND VALUES OF EUROPEAN CIVILIZATION

Background. This scientific investigation conducts a constructive-critical, comprehensive, and systematic analysis of the state, paradigms, and trends in the development of Ukrainian and European fundamental science. It highlights, at a synthetic level, the epistemological and social functions, historical mission, and vision of domestic science in shaping the traditions and values of European culture.

The article draws attention to the significant contributions made by domestic scientists to the research of theoretical-methodological, epistemological, and worldview foundations of Ukrainian fundamental science as an intellectual phenomenon. This topic is covered in extensive monographic works, articles, discourses, and scientific investigations by such scientists as B. Paton, A. Zahorodnii, A. Naumovets, D. Zerbino, O. Habovych, V. Kuznietsov, L. Kurylo, N. Semenova, S. Honcharenko, A. Pavko, Z. Partiko, A. Filipenko, and others. Valuable, little-studied, and debatable aspects of this issue have also been highlighted in the works of foreign scientists. Among them, the author of the article includes interdisciplinary publications by J. Barroso, J. Gorgon, V. Humboldt, K. Popper, and other Western thinkers and researchers. At the same time, there are practically no professional generalizing works in domestic socio-humanitarian thought that consider Ukrainian fundamental science from a comprehensive, synthetic perspective as a powerful intellectual factor in shaping the traditions and values of European culture.

Methods. The article uses a set of methods (analysis, synthesis, inductive and deductive methods) as well as general scientific approaches such as dialectical, systematic, and interdisciplinary methods to study this socio-humanitarian problem. This has led to the revelation of the internal contradictory nature of trends in the development of fundamental science, the evaluation of Ukrainian science in the system of European values and culture. Meanwhile, the dialectical method provides the theoretical and methodological foundation for a deep, essential understanding of the intellectual potential of fundamental research. In contrast, the systematic approach used in the article is extrapolated to conduct a correct, comprehensive analysis of the integral components that determine the regularities and features of the development of domestic science in modern conditions. The interdisciplinary approach, creatively applied in the article, made it possible to combine achievements in the field of social humanities,

which significantly determine the determinants of the methodological culture of scientific analysis, critical thinking in the process of producing and assimilating scientific knowledge.

R e s u l t s . The article identifies the following trends in the development of Ukrainian fundamental science as an institutional factor in shaping the traditions and values of European culture:

Powerful, systematic development of fundamental science is a necessary condition for improving the mechanisms of deepening European integration processes in Ukraine.

Modern fundamental science is one of the components of the socio-cultural progress of humanity and defines such important characteristics as the differentiation and integration of science, computerization, and humanization of each of them.

The historical experience of the development of European civilization shows that science, both in the past and in the present, has been and remains an important intellectual factor, a reliable rational foundation of strong states and nations.

C o n c l u s i o n s . The conclusion establishes that the scientific potential of the state is an integral component of European culture and the intellect of the modern Ukrainian nation. It is important to consider that European values should have a profound and irreversible nature for domestic science rather than a temporary one. The preservation and modernization of national intellect, intellectual capital are essential conditions for its integration into the educational, scientific, and cultural space of Europe, and for the preservation and development of Ukraine as a modern, scientifically powerful democratic state with established civilizational traditions. The article emphasizes that the constant pursuit of intellectual and political freedom, patriotism, tireless industriousness, intelligence, education, creativity, intellect, healthy pragmatism, persistence, courage, ingenuity, and a sense of humor are precisely the universal, distinctly defined, characteristic traits of our compatriots that make them resilient and open up a unique intellectual space in Europe, a wonderful European world of existence.

Key words: *academic science, epistemology, European culture, European values, innovative structures, science, scientific potential, scientific system, national intellect, university, fundamental science, pseudoscience.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у збиранні, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; у рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.